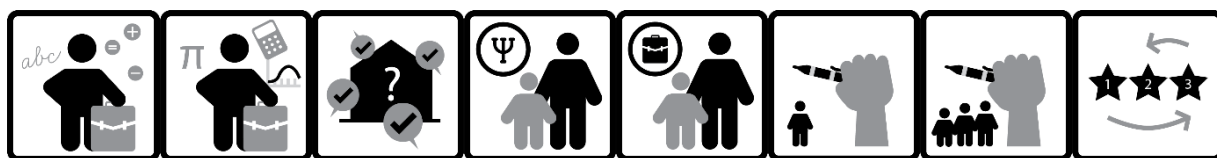

Odborné postupy

v pedagogickej a poradenskej praxi

Prejavy radikalizácie a extrémizmu v edukačnom aj poradenskom procese

Kompetenčný rámec:

ZARIADENIA	základná a stredná škola, zariadenie poradenstva a prevencie
ODBORNÍ ZAMESTNANCI	psychológ, školský psychológ, sociálny pedagóg
VEKOVÁ KATEGÓRIA	2. stupeň základnej školy, stredná škola
FORMA	individuálna, skupinová
AUTORKA	Mgr. Estera Kövérová, PhD., metodička práce s mládežou
KONZULTÁCIE	PhDr. Alena Kopányiová, PhD., psychologička
DÁTUM	september 2021

Prejavy radikalizácie a extrémizmu v edukačnom aj poradenskom procese

Úvod do problematiky

Predkladaný odborný postup má slúžiť ako manuál na prácu s mladými ľuďmi ohrozenými radikalizáciou a extrémizmom, ktorí sa nachádzajú v procese formálnej výchovy a vzdelávania. Je pomôckou pre odborných zamestnancov, ktorí sa môžu dostať do kontaktu s touto cieľovou skupinou. Faktom zostáva, že radikalizácia, tak ako aj iné negatívne spoločenské javy spojené s rizikovým správaním, prebieha v školskom prostredí, ako aj mimo neho. Správanie mladého človeka tak súvisí s partiou či inou referenčnou skupinou, ktorá sa v bezprostrednom školskom prostredí nenachádza. Zároveň škola je významnou súčasťou života mladých ľudí a mnoho dôležitých interakcií sa v školskom prostredí odohráva, je to priestor na emocionálny či hodnotový rozvoj. Niet preto pochyb, že téma radikalizácie a extrémizmu je školskou témou. V školskom prostredí môžeme zároveň prostredníctvom univerzálnej a selektívnej prevencie podchytiť tých mladých ľudí, ktorí ešte nie sú stálymi členmi extrémistických skupín, ale stoja pred rozhodnutím k radikalizovanému správaniu. Sú to tzv. mladí ľudia ohrození radikalizáciou a extrémizmom. Práve s touto cieľovou skupinou, ich postojmi, názormi či presvedčeniami sa dá v najväčšej miere pracovať.

„Radikalizáciu“ budeme pre potreby tohto odborného textu chápať ako proces, keď mladý človek získava názory, ktoré sú v rozpore s demokratickými princípmi spoločnosti a s konceptom ľudských práv a koná podľa nich. Ako extrémizmus a terorizmus môžeme chápať už výsledok tohto procesu, keď mladý človek ovplyvnený týmito názormi koná tak, že ohrozuje seba alebo ostatných okolo seba na zdraví alebo na živote – akceptuje násilie ako formu presadzovania svojich názorov a predstáv (Hemmingsen, Ann-Sophie, 2015). Ide o mladých ľudí, ktorí sa snažia svoje legitímne potreby či predstavy o fungovaní spoločnosti presadiť nelegitímnym spôsobom. Faktory, ktoré vstupujú do tohto procesu, môžu byť na strane individua – konflikt identity, pocit nedostatku zmyslu v živote, túžba po sociálnom statuse, túžba niekam patriť, túžba po dobrodružstve, zažitá trauma, problémy s psychickým zdravím – emocionálna nestabilita, naivnosť alebo nedostatok informácií, silná religiózna viera, pocit krivdy, pocit ohrozenia/strachu, pohľad na svet „my vs. oni“, legitimizácia násilia alebo nelegálnej činnosti pri riešení problémov, predošlá skúsenosť s kriminálnou aktivitou alebo vplyv sociálneho prostredia. Za kontextuálne rizikové faktory môžeme považovať vonkajšie stresujúce okolnosti, sociálna diskriminácia alebo nespravodlivosť, vplyv ľudí alebo skupín zapojených do násilného extrémizmu a kontakt s radikálnym naratívom. Protektívne faktory sú dostatočné sebavedomie, silná sociálna sieť, kritickejší náhľad na náboženskú alebo politickú ideológiu, zapojenie rodičov do života dieťaťa, vplyv nenásilných presvedčení a naratívov, sociálna inklúzia a integrácia, možnosti, kam sa obrátiť s traumou alebo psychickými problémami (Loretta E. Lynch et al., 2015).

Mladí ľudia v období dospievania majú nedostatok možností ovplyvňovať spoločenské dianie, ale aj vlastný život, je to obdobie rebelovania voči dospelým autoritám a existujúcemu sociálnemu systému, nastáva kríza identity a z nej vyplývajúca potreba niekam patriť. Mladí ľudia túžia po dobrodružstve či po získaní statusu dospelého človeka (najmä muža v prípade chlapcov), čo môže byť rizikové vzhľadom na ohrozenie radikalizáciou a extrémizmom (Jusko, In Dziurzyński et al., 2019). Mladých ľudí v riziku radikalizácie a extrémizmu možno rozdeliť do troch skupín a sú nimi ideologickí aktivisti alebo vodcovia, ktorí vstupujú do radikálnych skupín z čisto ideologických a intelektuálnych dôvodov – majú veľmi silno vyvinutý zmysel pre spravodlivosť. Potom sú to nasledovníci, ktorí vyhľadávajú možnosť niekam patriť, byť akceptovaní skupinou alebo lídrom. Alebo sú to sociálne frustrovaní mladí ľudia, ktorí žijú v určitom type sociálnej deprivácie a prežívajú tzv. sociálnu krivdu (Björgero, 2011). Ženy boli v radikálnych hnutiach reprezentované veľmi

sporadicky, väčšinou v tradičných ženských rolách – stáli po boku svojich partnerov. Väčšinou plnia úlohy administrátoriek, lokálnych organizátoriek či hostesiek (Pilkington, 2017).

Extrémizmus môžeme rozdeliť podľa ideovej motivácie na pravicový, ľavicový a náboženský. Pričom prvé dva možno nazvať politickým extrémizmom, keď individuá túžia po zmene spoločnosti a jej pravidiel fungovania (Danics, 2003).

Základné princípy

Prevenia namiesto bojovania proti: Jedným zo základných princípov predkladaného odborného postupu je posun od bojovania (*counter*) proti násilnému extrémizmu k prevencii (*prevention*) násilného extrémizmu.

Vzťah dôvery a záujem o bežný život: Dôležité je budovanie vzťahu dôvery, vytváranie bezpečného priestoru na komunikáciu, zároveň je dôležité vnímať žiakov ako ľudí s viacerými sociálnymi rolami, zaujímať sa o ich bežný život a problémy, ktoré riešia aj mimo radikalizácie.

Neuspokojené emocionálne potreby: Principiálne platí, že pri radikalizácii a extrémizme nejde o ideológiu ako takú, ale skôr o neuspokojenie základných emocionálnych potrieb mladých ľudí. Stáva sa potom, že si mladí ľudia tieto potreby uspokojujú nelegitímny či ohrozujúcim spôsobom. Radikálne a extrémistické skupiny využívajú tento „dopyt“ po uspokojení emocionálnych potrieb a vytvárajú atraktívnu ponuku, ako tieto potreby uspokojit'. Táto dynamika potom vedie k členstvu v radikálnej či extrémistickej skupine (Kulifaj, 2019).

Diferencovaný prístup: Na začiatku procesu stojí individuálna diagnostika, ktorá je predispozíciou vhodnej intervencie. Je nevyhnutné zistiť, akú mieru radikalizácie mladý človek vykazuje a tiež aké emocionálne potreby si radikalizovaným správaním uspokojuje. Na základe tohto zistenia možno zvoliť vhodnú intervenciu z predkladaného metodického postupu. Napríklad „sociálne frustrovaní mladí ľudia“ budú potrebovať saturevať iné potreby ako „nasledovníci“. Zároveň je dôležitá diagnostika sociálnych vzťahov v skupine (sociometria).

Spolupráca s rodinou: Ako efektívna sa ukazuje spolupráca s rodinou mladých ľudí, najmä pokiaľ ide o „nasledovníkov“ v procese radikalizácie, ktorí majú veľmi silno vyvinutý zmysel pre zodpovednosť voči svojim blízkym.

Naratívny prístup: Snaha porozumieť príbehom, ktoré stoja za nenávisťou, radikalizáciou a extrémistickými názormi. Dôležité je nechať mladého človeka rozprávať svoj príbeh spojený s radikalizáciou a nenávisťnými názormi. Pokúšať sa porozumieť tomuto príbehu zo strany odborného zamestnanca a naučiť mladého človeka reflektovať dôvody vlastného nenávisťného presvedčenia (Jusko a Papšo, 2019; Weilnböck et al., nedatované).

Ciele

Za cieľ odborného postupu pre mladých ľudí ohrozených radikalizáciou a extrémizmom si môžeme z hľadiska univerzálnej prevencie stanoviť rozvíjanie rôznorodých zručností, ktoré sú potrebné pre rezilienciu voči radikalizácii správania. Napríklad v oblasti emócií ide o schopnosť ukázať, reflektovať a spracovávať svoje emócie. Významná je tiež schopnosť pomenovať svoje potreby a uspokojovať ich sociálne prijateľným spôsobom, v sociálnej oblasti môžeme rozvíjať sociálne zručnosti, ako sú empatia či asertivita, z hľadiska kognície je užitočná najmä schopnosť kritického myslenia. Dôležité je podporovať mladých ľudí vo vnímaní vlastnej sebahodnoty a rozvoji sebavedomia, aby bol na

konci tohto procesu mladý človek, ktorý dokáže artikulovať a spracovávať svoje emócie, dokáže reflektovať ich vplyv na svoje správanie či myslenie, dokáže uspokojovať svoje potreby nie ohrozujúcim spôsobom, dokáže vnímať potreby druhých ľudí a ich špecifický životný príbeh, uvedomuje si vlastnú hodnotu – svoje silné a slabé stránky a dokáže premyslieť a prejavíť svoj názor. Vyššie opísané možno považovať za ciele univerzálnej prevencie.

Za ciele selektívnej prevencie môžeme považovať vytvorenie priestoru na diskusiu a získavanie informácií o radikalizácii a extrémizme, koncepte rozmanitosti či sociálnej spravodlivosti a tiež na reflexiu predsudkov a stereotypov vrátane tých rodových. Zároveň môžeme mladých ľudí učiť, ako získavať poznatky z dôveryhodných zdrojov. Môžeme ich učiť o demokracii, ľudských právach, rôznych kultúrach, holokauste či ako identifikovať extrémistické správanie alebo aké legislatívne dôsledky vyplývajú z extrémistických činov.

Postup riešenia

Predkladaný odborný postup je zameraný na mladých ľudí ohrozených radikalizáciou a extrémizmom alebo, inak povedané, na mladých ľudí, ktorí sú ohrození radikalizáciou hodnôt, postojov a správania. Nejde o extrémistov ako takých, ide buď o bežných chlapcov a dievčatá, keď hovoríme o univerzálnej prevencii, alebo o chlapcov a dievčatá v procese radikalizácie, ktorí uspokojujú svoje legitímne potreby nelegitímnym spôsobom, čo môže viesť k rizikovému správaniu (bitky, vandalizmus) a v tomto prípade ide o selektívnu prevenciu. Radikalizovanie môže neskôr vyústiť v extrémistický čin, pokiaľ sa s takto ohrozenými mladými ľuďmi nepracuje, tu už môžeme hovoriť o indikovanej prevencii.

V rámci skupinovej diagnostiky cieľovú skupinu môžeme rozdeliť na niekoľko podskupín, pričom v školskej triede sa môžu nachádzať v rôznom zložení. Prvou skupinou sú neutrálni mladí ľudia, ktorí nemajú nijak vyhranené názory ani ich správanie nevybočuje zo sociálne akceptovaných noriem. Ďalšou skupinou sú mladí ľudia, ktorí sa vyskytujú v situáciách, kde sa realizuje nejaký typ radikalizovaného správania, respektíve v situáciách, ktoré môžu byť určitým spôsobom ohrozujúce či rizikové z hľadiska prejavov radikalizácie a extrémizmu (napríklad futbalový zápas, posedenie v krčme, nacistický pochod) – títo mladí ľudia sa aj napriek svojej prítomnosti v danej situácii nijak rizikovo nesprávajú (nezapájajú sa do bitiek, skandovania či nenávisťných prejavov) – tých môžeme nazvať „nerozhodnutými mladými ľuďmi“. Z hľadiska preventívneho pôsobenia by mala byť prevencia zacielená najmä na tieto dve skupiny s najnižšou mierou radikalizácie. Nasledujúcou skupinou sú mladí ľudia, ktorí už sú súčasťou radikálnej skupiny, čiže už otvorene vyjadrujú názory a správanie spojené s radikalizáciou a extrémizmom, napríklad otvorené prejavy nenávisťi voči určitým skupinám ľudí, nosenie symbolov (pravícovej, ľavicovej alebo náboženskej propagandy, napr. hákový kríž, nacistická orlica, symbol SS, anarchistický čierny kríž, symbol lebky triednej vojny, A v krúžku, nápis A.C.A.B., arabský nápis al-Kaída, príp. vlajka). Zúčastňujú sa na pochodoch, pouličných násilnostiach. Títo ľudia môžu byť buď nasledovníkmi, alebo vodcami v radikálnej skupine (Kulifaj, 2019). Ďalšou skupinou sú mladí ľudia, ktorí sa rozhodli vystúpiť alebo vystúpili z radikálnej skupiny, čiže sú to bývali členovia radikálnych skupín. Tí často potrebujú podporu pri znovuzačlenení do spoločnosti či znovuvybudovaní sociálnej siete. Toto rozdelenie opisuje samotnú dynamiku radikalizácie – od neutrálneho cez nerozhodnutého človeka po člena radikálnej skupiny, alebo inými slovami – vyjadruje mieru radikalizácie mladého človeka na škole.

Ďalej možno mladých ľudí rozdeliť na základe dôvodov vstupu do radikálnej skupiny na vodcov, nasledovníkov a sociálne frustrovaných mladých ľudí (Bjørgero, 2011), pričom miera a spôsob intervencie by mali bezprostredne súvisieť – tak s mierou, ako aj s dôvodmi radikalizácie. Množstvo dôvodov je individuálnych – preto je nevyhnutné ich u konkrétneho mladého človeka zisťovať a poznať pred akýmkoľvek plánovaním konkrétnej intervencie. Zároveň sú dôvody, ktoré môžu byť spoločné pre všetky tri kategórie (napr. túžba po

dobrodružstve), ale sú také, ktoré sú špecifické buď pre vodcu (silný zmysel pre spravodlivosť), nasledovníka (túžba niekam patriť) či sociálne frustrovaného mladého človeka (sociálna krivda, ekonomický nedostatok).

Z hľadiska intervencie je nevyhnutné vedieť, s akým typom mladého človeka odborný zamestnanec pracuje. Pri prevencii rizikového správania spojeného s radikalizáciou a extrémizmom je užitočné citlivé vnímanie správania a formovania názorov mladých, je preto dôležité dávať im na vyučovaní priestor vyjadriť svoj názor a diskutovať s nimi – iba tak je možné odhaliť prípadné zmeny v premýšľaní o určitých sociálnych otázkach, ešte skôr ako sa začnú študenti radikalizovať alebo prejavovať známky extrémizmu v správaní. Dôraz je tu kladený najmä na univerzálnu prevenciu, ktorú môžu vykonávať učitelia v rámci svojich hodín (napríklad dať priestor na prejavenie názoru, poukazovať na silné stránky študentov, projektové vyučovanie – dať študentom do rúk zodpovednosť za riešenie určitej úlohy). Zároveň je možné zostaviť preventívny program, ktorý by vykonával učiteľ alebo odborný zamestnanec v škole či odborný zamestnanec zariadenia poradenstva a prevencie v rámci podpornej úrovne 1., 2. a 3. stupňa.

Preventívny program je nevyhnutné zostaviť ako program selektívnej prevencie, keď sa stretávame už s radikalizujúcim sa mladým človekom alebo skupinou ľudí (nejakou časťou triedy) – v tomto prípade ide o podpornú úroveň 2. a 3. stupňa. Špecifická je poradenská činnosť s mladými ľuďmi, ktorí boli v minulosti súčasťou radikálnej skupiny, tá prebieha na podpornej úrovni 4. stupňa (indikovaná prevencia).

Rizikovým obdobím z hľadiska ohrozenia radikalizáciou a extrémizmom môže byť obdobie dospievania (2. stupeň základnej školy a stredná škola), keď sa môžu objavovať rôzne typy rizikového správania, ktoré Jessor (1998) rozdelil do troch okruhov: zneužívanie návykových látok, poruchy správania (delikvencia) a rizikové sexuálne správanie. V súvislosti s témou radikalizácie a extrémizmu nás budú zaujímať najmä poruchy správania ako dôsledok radikalizácie, ktorému chceme preventívnym pôsobením (univerzálna aj selektívna prevencia) predísť. „Rizikové správanie, resp. v tomto prípade jeho najčastejšie podoby, majú veľa spoločných znakov. Vedú dospievajúcich k redukcii nežiaduceho a hľadaniu žiaduceho (z ich perspektívy), opúšťaniu zvyčajného a zažitého, odtŕhaniu sa od koreňov a rodiny, hľadaniu prostriedkov saturácie svojich nenaplnených potrieb a ľudí, ktorí im zabezpečia komfort v podobe sociálnej istoty za každú cenu. Z nášho (spoločensko-normatívneho) pohľadu konajú nezmyselne, iracionálne, neakceptovateľne a možno až ohrozujúco. Z ich uhla pohľadu ide o logické vyústenie dôsledkov neprogresívneho vývinu, ktorý neprebíhal ani zďaleka za ideálnych podmienok. Konajú intuitívne, neuvedomene, substitučne. Ich cieľ je jasný. Zlepšenie svojej životnej situácie a perspektívy. Keďže však nemajú k dispozícii adaptívne dispozície a stratégie, javia sa nám ako ohrozujúci/ohrozujúce systém (spoločenský, rodinný, školský a pod.). Osobne sa domnievame, že ide o ľudí so špecifickými potrebami, na ktoré by systém mal reagovať tak, aby ich stimuloval tam, kde je to najviac treba“ (Čerešník, Gatiaľ, 2014).

Univerzálna prevencia (podporná úroveň 1., 2., 3. stupňa)

Univerzálna prevencia je realizovaná pre bežnú triedu, ktorej členovia nevykazujú známky radikalizovaného správania. Pri univerzálnnej prevencii realizujeme preventívny program, ktorý môže pozostávať z pravidelných stretnutí (každý mesiac) – podľa potreby môžeme stretávanie zintenzívniť. Súčasťou môžu byť tiež príležitostné výlety či aktivity na realizáciu vlastných nápadov v rámci komunity/obce/školy.

Pravidelná preventívna činnosť

Na začiatku procesu sú realizované viac zoznamovacie aktivity, aktivity na vytváranie pravidiel, budovanie bezpečného priestoru a vzájomné spoznávanie. Pokiaľ trieda už spolu funguje dlhšie, prípadne už podobné typy programov/aktivít realizovala, zameriame sa najmä na spoznávanie medzi žiakmi a odborným zamestnancom či budovanie bezpečného priestoru v tejto interakcii. Potom prichádzajú na rad témy ako uvedomovanie si rozmanitosti, asertívne správanie, identita, sebahodnota, kritické myslenie... Okrem špecifických zručností/schopností sa zároveň takýmito aktivitami posilňujú vzťahy v triede, čo zabezpečuje uspokojenie potreby niekam patriť, potreby po sociálnom uznaní a vedie k pozitívnemu vnímaniu seba

samého. Najdôležitejšie je v tejto prvotnej fáze budovanie vzťahu medzi žiakmi a odborným zamestnancom. V rámci jednotlivých hodín by mala byť na začiatku realizovaná zahrievacia aktivita, následne nosné aktivity podľa jednotlivých tém a na konci hodiny by mala byť realizovaná reflexia toho, ako sa žiaci v rámci aktivity cítili, čo si z hodiny odniesli. Reflexia je dôležitou súčasťou hodiny.

Témy preventívnych aktivít:

- Aktivity na vytvorenie bezpečného prostredia a budovanie vzťahu dôvery, vytváranie pravidiel, zoznamovacie aktivity. Cieľ: Motivovať žiakov deliť sa o svoje myšlienky, názory, príbehy. Žiaci sa delia...
- Aktivity zamerané vnímanie rozmanitosti ako pozitívnej súčasti žitej reality – medzikultúrne scitlivovanie, odhaľovanie stereotypov a potláčanie predsudkov, stret rôznych kultúr a náboženstiev. Cieľ: Naučiť žiakov vnímať rozmanitosť ako bežnú súčasť života. Žiaci vnímajú...
- Aktivity zamerané na sociálnu spravodlivosť. Cieľ: Naučiť žiakov rozumieť sociálnym nerovnostiam a vplyve sociálneho kontextu na život jednotlivcov. Žiak vie vysvetliť príčiny sociálnych nerovností.
- Aktivity zamerané na uvažovanie o hodnotách. Cieľ: Podnietiť žiakov k reflektovaniu toho, čo je pre nich v živote dôležité. Žiak vie povedať...
- Aktivity na rozvoj kritického myslenia – ako si vyberať vierohodné zdroje. Cieľ: Naučiť žiakov, podľa akých kritérií vyberať zdroje informácií. Žiak vie vymenovať podľa... Žiak vyberá...
- Aktivity zamerané na riešenie konfliktov. Cieľ: Naučiť žiakov neagresívnym spôsobom reagovať v konfliktnej situácii. Žiak reaguje...
- Aktivity na reflexiu vlastnej identity. Cieľ: Ponúknuť žiakom silnú triednu identitu, ktorá by mohla substituovať túžbu byť súčasťou radikalizovanej skupiny. Žiaci vnímajú školskú triedu, školu a jej kultúru ako referenčnú skupinu.
- Aktivity na rozvoj sebavedomia, zdravého sebahodnotenia a seba prijatia. Cieľ: Naučiť žiakov prijať samých seba aj so svojimi negatívnymi vlastnosťami. Žiak vie, v čom je dobrý a čo mu až tak nejde, zároveň pozná spôsoby, ako sa zlepšovať.
- Aktivity na rozvoj schopnosti pracovať s vlastnou emocionalitou. Cieľ: Naučiť žiakov reflektovať emócie a prejavovať ich sociálne prijateľným spôsobom, aby nikomu neublížovali. Žiaci prejavujú...
- Aktivity na spochybnenie tradičných mužsko-ženských rolí. Cieľ: Naučiť žiakov reflektovať rodové stereotypy a mužsko-ženské role. Žiak reflektuje atribúty mužskosti a ženskosti ako sociálne konštrukty, uvedomuje si, že skutočným mužom sa chlapec nestáva, keď niekoho zbije alebo je agresívny, a ženskosť neznamena akceptovať rolu opatrovateľky, ktorá sa zameriava na starostlivosť o muža a domácnosť. Muži či ženy môžu zastávať aj iné roly.
- Aktivity na konkrétne témy: čo je ideológia, etnicita a sociálna spravodlivosť... Cieľ: Oboznámiť žiakov s pojmami ako ideológia, etnicita, sociálna spravodlivosť... Žiak vie vysvetliť pojmy ako...

Nepravidelná preventívna činnosť

Dôvodmi participácie mladých ľudí v radikálnych skupinách či hnutiach potláčajúcich základné ľudské práva a slobody môžu byť nenaplnené potreby alebo túžby, ktoré je často veľmi zložité uspokojiť v rámci preventívnych programov v triede v školskom prostredí. Ide najmä o potreby zmyslu, túžbu po dobrodružstve či vzrušení alebo u chlapcov potrebu potvrdiť svoju mužskú rolu. Prevenciou je v tomto prípade vytvorenie bezpečnej alternatívy, aby žiak nemusel siahnuť po členstve v radikálnej skupine. Napríklad potrebu dobrodružstva, vzrušenia či potvrdenia mužskej roly v rámci prechodu z detstva do dospelosti je možné uspokojiť v rámci rôznych aktivít v prírode, napríklad aktivity prežitia v prírode, rôzne stanovačky alebo iné adrenalínové aktivity, kde žiak vystupuje z komfortnej zóny – bezpečia školskej triedy a musí siahnuť na dno svojich možností. Zároveň sa pri týchto aktivitách žiaci učia preberať zodpovednosť za svoje činy a rozhodnutia, napríklad tým, že participujú na príprave aktivity, čo je tiež súčasťou univerzálnej prevencie. Aktivita zlepšuje vzťahy v rámci triedy a medzi odborným zamestnancom a triedou – čo má pozitívny vplyv na preventívny proces.

Rizikovým z hľadiska členstva v radikálnej skupine môže byť nenaplnená potreba zmyslu – robiť niečo zmysluplné pre spoločnosť či komunitu. Mladý človek má často určitú predstavu o svete, ktorá až tak nezodpovedá tomu, aký svet je, a je preto nespokojný. Nespokojnosť je príznačná pre obdobie dospievania, ide o obdobie hľadania vlastnej identity, miesta v spoločnosti a vymedzovania sa voči autoritám. V tomto prípade je vhodné vytvoriť príležitosti, kde by bolo možné túto potrebu uspokojiť, napríklad účasť na rôznych prosociálnych aktivitách, dobrovoľníctve či angažovaní sa v rámci života školy či komunity.

Selektívna prevencia (podporná úroveň 2. a 3. stupňa)

Ide o prácu so skupinou, kde niektorí jej členovia vykazujú známky radikalizácie a extrémizmu, čiže kde je indikované rizikové správanie spojené s radikalizáciou a extrémizmom. Tu je veľmi dôležité na začiatku spraviť vstupnú diagnostiku prostredníctvom rozhovorov so študentmi či učiteľmi, použiť možno aj metódu pozorovania. Vstupná diagnostika je nevyhnutná na určenie miery radikalizácie jednotlivých členov školskej triedy – či ide o mladých ľudí, ktorí majú iba radikálne názory, ale nijak radikálne či extrémisticky sa nesprávajú alebo ide o mladých ľudí, ktorí vykonali nejaký typ extrémistického činu (bitka, nosenie symbolov...). Zároveň je vhodná aj sociálna diagnostika, či už z hľadiska uspokojovania sociálnych potrieb (pokiaľ sa v triede nachádzajú sociálne frustrovaní mladí ľudia) alebo z hľadiska sociálnych vzťahov v rámci skupiny tzv. sociometria. Aby ten, kto vedie skupinovú prácu, vedel povedať, ako prebiehajú vzťahy v rámci skupiny (napríklad vzťahy líderstva a nasledovníctva, sympatií a antipatií či potenciál vytvárania podskupín) a na základe toho nastavil intervenciu. Sociometria je zbytočná v prípade, že si vytvorím „umelú“ skupinu – ak dám dokopy žiakov z viacerých tried/ročníkov len na účely prevencie.

Pri selektívnej prevencii realizujeme preventívny program, ktorý môže pozostávať z pravidelných (každý týždeň) stretnutí – podľa potreby môžeme stretávanie zintenzívniť. Súčasťou môžu byť príležitostné výlety či aktivity na realizáciu vlastných nápadov v rámci komunity/obce/školy. Takýto typ aktivít môže v rámci triedy realizovať aj učiteľ, keďže ten je v každodennom kontakte s mladými ľuďmi.

Zároveň pri selektívnej prevencii môže ísť o individuálnu prácu s radikalizujúcim sa jednotlivcom v rámci zariadenia poradenstva a prevencie.

Pravidelná preventívna činnosť

Spôsob práce je podobný ako pri univerzálnej prevencii – pravidelné stretnutie sa začína zahrievacou aktivitou, potom prichádza nosná aktivita a reflexia. Pri nosných aktivitách je dôraz viac kladený na ciele selektívnej prevencie – pochopenie, čo je extrémizmus a radikalizácia a aké môže mať dôsledky na ich životy, zároveň zistiť, čo sa skrýva za nenávisťnými názormi. Čiže ako prvé by malo byť objasnenie dôvodu prítomnosti v skupine – prečo nás sem zavolali, ako samotní študenti vnímajú extrémizmus, alebo to, že ich za extrémistov označujú. Potom môže nasledovať tvorba pravidiel, zoznamovanie, spoznávanie, čím vytvárame bezpečný priestor, kde mladých nebudeme odsudzovať za ich akokoľvek extrémne názory. Dôležité je budovanie vzťahu s mladými ľuďmi a ich bezpodmienečné prijatie. V rámci stretnutí môžeme zaradiť témy ako politická ideológia, etnicita, náboženstvo a sociálna spravodlivosť. Podstatné je nereagovať na odlišné názory z pozície autority, zakazovať ich, kritizovať alebo súdiť. Vytvorenie priestoru na diskusiu alebo samotná diskusia môže byť efektívna, pokiaľ sa v triede nachádzajú nerozhodnutí alebo neutrálni mladí ľudia. Pokiaľ je však v skupine väčšina mladých ľudí s extrémistickými názormi, tak presvedčanie nie je účinný spôsob práce – vzhľadom na to, že pôvod týchto myšlienok je u mladých ľudí najmä emocionálneho charakteru – racionálna argumentácia nie je účinnou metódou. Preto je potrebné reflektovať, z čoho nenávisť pramení, pracovať s prípadnou traumou, ktorá ich k radikálnym názorom vedie, zisťovať, aké osobné dôvody majú veriť týmto myšlienkam.

Ako aktivity selektívnej prevencie sa pri prevahe radikalizujúcich sa mladých ľudí v skupine môžu použiť aktivity zamerané na rozvoj vnímania inakosti ako bežnej súčasť sveta okolo nás, nenásilného zvládania konfliktov, emocionálnej regulácie a asertívneho správania, čiže posilňovanie sebavedomia, najmä pokiaľ sa v skupine nachádzajú nasledovníci alebo líder, ktorý sa radikalizuje.

Taktiež je vhodné zaradiť aktivitu na utuženie vzťahov v rámci triedy, ale aj medzi odborným zamestnancom a žiakmi.

Témy preventívnych aktivít:

- aktivity na vytvorenie bezpečného prostredia a budovanie vzťahu dôvery, vytváranie pravidiel, zoznamovacie aktivity,
- aktivity zamerané na sociálnu spravodlivosť a búranie predsudkov,
- aktivity zamerané na uvažovanie o hodnotách,
- aktivity na rozvoj kritického myslenia – ako si vyberať vierohodné zdroje,
- aktivity na reflexiu vlastnej identity,
- aktivity na rozvoj sebavedomia, zdravého sebahodnotenia a seba prijatia,
- aktivity na rozvoj schopnosti pracovať s vlastnou emocionalitou,
- aktivity na rozvoj asertivity a nenásilného zvládania konfliktov,
- aktivity na spochybnenie tradičných mužsko-ženských rolí,
- aktivity zamerané na chápanie extrémizmu a radikalizácie,
- aktivity zamerané na politické témy – sociálne problémy,
- aktivity zamerané na reflexiu vlastných nenávisťných postojov, naučiť žiakov pomenovať, z akých skúseností nenávisťný postoj vychádza... Žiak pomenuje...

Nepravidelná preventívna činnosť

Cieľovú skupinu mladých ľudí ohrozených radikalizáciou a extrémizmom, ktorú tvoria prevažne chlapci, láka často pobyt v prírode pri táboráku či rôzne militantné témy a adrenalínové aktivity, kde môžu uspokojiť svoju túžbu po dobrodružstve či potvrdení svojej mužskej roly – prechod z detstva do dospelosti. Je veľmi málo bezpečných voľnočasových príležitostí, kde je možné tieto potreby uspokojovať. Mladí ľudia sa tak často stávajú súčasťou rôznych paramilitantných skupín, kde sa podporujú v rasistických názoroch súvisiacich s ochranou vlasti či v čiernobielym videní sveta, ktoré vychádza z konšpiračných teórií. Trávia tu čas s dospelými, ktorí majú podobný náhľad na svet. Je preto nevyhnutné aj v rámci školského systému vytvoriť alternatívu, ktorou môžu byť príležitostné/pobytové aktivity. Okrem toho, že slúžia na zlepšenie vzťahov v rámci triedy a medzi odborným zamestnancom a triedou – čo môže mať v budúcnosti pozitívny vplyv na preventívny proces, zároveň môžu byť aj tematicky zameraná na veci, ktoré študentov zaujímajú – militantná tematika, aktivity prežitia v prírode. Rovnako sa pri týchto aktivitách žiaci učia preberať zodpovednosť za svoje činy a rozhodnutia, napríklad tým, že participujú na príprave takejto akcie, čo má tiež svoj preventívny rozmer.

Za členstvom v radikálnej skupine môže byť taktiež nedostatočne naplnená potreba zmyslu života. Mladý človek má určitú predstavu o svete, ktorú by chcel naplniť, a tým svet meniť – čo je príznačné pre obdobie dospievania. Vhodnou alternatívou môže byť účasť na dobrovoľníctve, určitá prosociálna činnosť či angažovanie sa vo vlastnej škole alebo komunite.

Dôležité je, aby odborný zamestnanec mal dostatočné portfólio organizácií, ktoré realizujú takýto typ aktivít (aktivity prežitia v prírode, aktivity s militantnou tematikou, dobrovoľníctvo, aktivity zamerané na občiansku angažovanosť). Mladý človek tak môže v bezpečnom prostredí, za prítomnosti pracovníkov s mládežou, pedagógov alebo odborných zamestnancov (psychológ, sociálny pedagóg) naplniť svoje potreby.

Individuálna poradenská činnosť

Aj pri individuálnej poradenskej činnosti je nevyhnutná vstupná diagnostika, keď sa zisťuje miera radikalizácie – prostredníctvom rozhovoru a pozorovania. Anamnestickým rozhovorom je neskôr možné zistiť, aké boli životné udalosti vedúce k nenávisti a následnému nenávisťnému správaniu či radikálnym názorom a presvedčeniam.

Vodca – ideologický aktivista

1. Poradenská činnosť zameraná na zistenie toho, čo je za nenávisným správaním a túžbou po moci.
2. Budovanie vzťahu dôvery a bezpečného prostredia.
3. Posilňovať zdravé sebavedomie – identifikácia silných a slabých stránok, rozvíjanie kritického myslenia vo vzťahu k dôveryhodným a nedôveryhodným zdrojom informácií.
4. Zvládanie agresívneho správania – výcvik asertivity (hranie rolí).

Nasledovník

1. Poradenská činnosť – zistenie čo sa skrýva za participáciou v radikálnej skupine, napr. túžba po prijatí, identifikovaní sa s určitou sociálnou skupinou (sebareflexia).
2. Budovanie vzťahu dôvery a bezpečného prostredia.
3. Posilňovanie zdravého sebavedomia – identifikácia silných a slabých stránok, rozvoj kritického myslenia.
4. Zvládanie agresívneho správania – výcvik asertivity (hranie rolí).

Sociálne frustrovaný mladý človek

1. Poradenská činnosť – zistenie, čo sa skrýva za participáciou v radikálnej skupine.
2. Budovanie vzťahu dôvery a bezpečného prostredia.
3. Posilňovať zdravé sebavedomie – identifikácia silných a slabých stránok a rozvoj kritického myslenia.
4. Riešenie iných problémov, ktoré sa môžu vyskytnúť – problémy v škole, absencie, alkoholizmus alebo zneužívanie návykových látok v rodine, násilie ako štandardná forma komunikácie v rodine, šikana, kriminálne správanie.
5. Snaha o zapojenie mladého človeka do spoločnosti prostredníctvom kariérneho poradenstva.

Indikovaná prevencia (podporná úroveň 4. stupňa)

V rámci indikovanej prevencie na podpornej úrovni 4. stupňa možno hovoriť o tzv. procese deradikalizácie bývalých členov radikálnych skupín. Opäť je dôležité prostredníctvom relevantných diagnostických metód a nástrojov zistiť, čo vedie mladého človeka k nenávisným názorom a presvedčeniam a k následnej radikalizácii či extrémistickému správaniu a tiež čo ho viedlo k tomu z tejto skupiny vystúpiť. Vzhľadom na to, že bývalí členovia radikálnych skupín prichádzajú pri odchode zo skupiny o celú sociálnu sieť kamarátskych vzťahov, je na integráciu do spoločnosti nevyhnutné poskytnúť im zručnosti, ktoré im pomôžu sociálnu sieť nanovo vybudovať. Dôležitá je práca so stigmou a s reflexiou toho, ako vníma okolie radikálnu minulosť mladého človeka. Tu sa dá opäť pracovať na posilňovaní sebahodnotenia a pozitívnom vnímaní seba samého. Čo sa týka skupinového psychologického poradenstva, spoločné prežívanie môže pomôcť pri vyrovnávaní sa s minulosťou, zároveň skupinová práca pôsobí podporne na rozvoj sociálnych zručností. Je výhodou, ak sa v skupine nachádzajú mladí ľudia na rôznom stupni deradikalizácie či reintegrácie do spoločnosti – s rôznym časovým rozmedzím vystúpenia z radikálnej skupiny a rôznorodým socio-ekonomickým pozadím. Ako účinná sa ukazuje aj práca s rodinnými príslušníkmi či blízkym sociálnym okolím mladého človeka.

Navrhované formy odborných činností:

1. individuálne poradenstvo/terapia,
2. skupinové poradenstvo – realizácia edukačných a podporných skupín alebo psychoterapeutická činnosť,
3. psychologické poradenstvo/terapia (individuálne/skupinové) pre rodinných príslušníkov,
4. psychologické poradenstvo pre pedagogických zamestnancov,

5. ostatné, napr. verejné vystúpenie – rozprávanie svojho príbehu na verejnosti môže pomôcť vyrovnáť sa so svojou minulosťou a stigmu, ktorú táto minulosť prináša. Nevyhnutná je dostatočná príprava na možné reakcie divákov.

Výstupy činnosti:

- písomný záznam o priebehu vstupného diagnostického vyšetrenia,
- vyplnené záznamové hárky a iné výstupy z použitých diagnostických metód,
- zápis v osobnom spise klienta,
- záznam o odporúčaní ďalšej spolupráce s inými odborníkmi,
- v prípade potreby správa z diagnostického vyšetrenia o priebehu poradenského alebo terapeutického procesu.

Spolupráca

Školský psychológ, psychológ alebo sociálny pedagóg môže v téme radikalizácie a extrémizmu spolupracovať s viacerými aktérmi zapojenými v procese výchovy a vzdelávania.

V prvom rade, ako je rozpísané vyššie, na prvom stupni podpory sú hlavnými aktérmi učitelia, prípadne vychovávatelia, tréneri či majstri, ktorí sú súčasťou procesu univerzálnej prevencie – tí by mali byť schopní realizovať univerzálnu prevenciu a identifikovať v triede radikalizujúce správanie či extrémistické tendencie. V tomto by mal byť podporný pre učiteľov koordinátor prevencie (psychológ, školský psychológ a sociálny pedagóg).

Koordinátor vo výchove a vzdelávaní sa snaží pracovať okrem učiteľov s celou sociálnou sieťou mladého človeka ohrozeného radikalizáciou a extrémizmom. Najdôležitejšími aktérmi sú najmä rodičia dieťaťa, ktorí by mali byť súčasťou preventívneho či intervenčného pôsobenia.

Rodičia sú významné osoby v živote mladého človeka, i keď v období dospievania sa od nich snaží osamostatniť. Je preto nevyhnutné, aby boli informovaní o priebehu preventívneho programu a jeho dôvodoch. V prípade poradenskej činnosti so sociálne frustrovaným mladým človekom môže koordinátor vo výchove a vzdelávaní pri komplexnej intervencii pracovať s celou rodinou ako systémom. Spolupráca s rodinnými príslušníkmi je efektívna aj pri nasledovníkoch, pretože v rámci emocionálneho nastavenia nechcú sklamať svojich najbližších. Pri nerozhodnutých mladých ľuďoch môžu byť rodičia významným činiteľom v rozhodnutí nevstúpiť do radikálnej skupiny.

Vedenie školy má tiež dôležitú úlohu pri prevencii a intervencii v súvislosti s radikalizáciou a extrémizmom na škole. Je dôležité zaujať odmietavý postoj k takémuto typu správania či k akýmkoľvek prejavom nenávisi voči určitým skupinám ľudí alebo k popieraní ľudských práv.

Ďalším dôležitým aktérom, ktorého môžeme do preventívneho procesu prizvať, je sociálny pracovník, najmä pokiaľ ide o „sociálne frustrovaného mladého človeka“, pretože je potrebné riešiť integráciu či reintegráciu. Buď to môže byť sociálny pracovník ako súčasť multidisciplinárneho tímu, alebo sociálny pracovník z mestskej časti či z občianskeho združenia, ktoré spolupracuje so zariadením poradenstva a prevencie.

Pokiaľ je potrebné zosieťovať mladého človeka s odborníkmi, ktorí sa zaoberajú špecificky problematikou radikalizácie a extrémizmu, je možné sa obrátiť na exit pracovníkov v organizácii Mládež ulice alebo osloviť organizácie ako Nadácia Milana Šimečku či PDCS. Ak sa vyskytne podozrenie na psychické alebo psychiatrické ochorenia, je nevyhnutné kontaktovať klinického psychológa alebo psychiatra.

Úskalia postupu

Proces práce s mladým človekom ohrozeným radikalizáciou a extrémizmom je dlhodobým procesom – jednorazové intervencie nie sú efektívne. Dôležité je udržiavať kontinuitu a kontrolovať procesy, čiže na základe dokumentácie vedieť, aké témy sa so skupinou či jednotlivcom otvárali a kam sa pri preventívnej práci skupina alebo klient posunuli. Úskalím môže byť napríklad príliš častá zmena na pozícii koordinátora vo výchove a vzdelávaní, učiteľa či človeka, ktorý skupinu vedie.

Ďalším, čo môže ohrozovať preventívny proces, je práca s dôležitými dospelými, ktorí majú na žiaka vplyv. Pokiaľ majú žiakovi rodičia alebo samotní učitelia nenávisť či radikálne názory a presvedčenia, je veľmi zložitá s mladým človekom efektívne pracovať. V takomto prípade možno posilňovať mladého človeka v odolnosti voči názorom autorít, aby viac uvažoval samostatne a nielen slepo preberal názory dôležitých dospelých okolo seba.

Nebezpečenstvom môže byť nedostatočná pripravenosť učiteľa či odborného zamestnanca na zvládanie fenoménu „mám v triede extrémistu“. Ako kontraproduktívne sa ukazuje robiť z danej veci senzáciu a postaviť tak mladého človeka do pozície rebela, ku ktorému budú ostatní žiaci vzhliadať alebo naopak vylučovať ho z kolektívu. Nebezpečenstvo je vo vytvorení kultu osobnosti a v tom, že takto nepriamo motivujeme mladých ľudí, aby konkrétneho žiaka a jeho správanie nasledovali.

Úskalím individuálnej poradenskej práce môže byť, najmä v prípade bývalých členov, nesprávne saturovanie potreby kamarátstva a sociálneho kontaktu zo strany odborného zamestnanca. Odborný zamestnanec by nemal mladému človeku nahrádzať kamarátov, ale podporovať ho v budovaní vlastnej sociálnej siete. Je dôležité pripraviť sa na polemiku zo strany mladých ľudí, ktorá často zahŕňa názory a „alternatívne fakty“ o histórii, kultúre a politike. Odborný zamestnanec by mal informovať zákonných zástupcov, pokiaľ sa ich dieťa zúčastní na preventívnom programe – nie je však potrebné podpisovať informované súhlasy či súhlasy so spracovaním osobných údajov – toto všetko zabezpečuje škola.

Čomu sa vyhnúť

Vzhľadom na to, že mladí ľudia ohrození radikalizáciou a extrémizmom riešia veľmi podobné problémy spojené s dospievaním ako ich rovesníci, je pre budovanie vzťahu efektívne zaujímať sa aj o tieto aspekty ich života – okrem radikalizujúcich sa mladých ľudí majú aj iné životné roly (sú partneri, dcéry, synovia, žiaci, kamaráti).

Zároveň sa predpokladá, že za radikalizujúcimi sa názormi či správaním stoja v prvom rade neuspokojené najmä emocionálne potreby, nie je preto efektívne snažiť sa diskutovať, presvedčať či ponúkať racionálne argumenty – môže sa to minúť účinku a končiť argumentačnou vojnou. Tento prístup je možný pri univerzálnej prevencii alebo pri intervencii, keď väčšinu skupiny tvoria nerozhodnutí či neutrálni mladí ľudia a radikalizujúci sa mladí ľudia – nasledovníci a vodca sú v menšine.

Doplňujúce informácie

Kvalifikačné predpoklady

Odborný zamestnanec: psychológ, školský psychológ, sociálny pedagóg – splnenie kvalifikačných predpokladov na výkon pracovnej činnosti odborného zamestnanca v príslušnej kategórii v zmysle vyhlášky MŠVVaŠ SR č. 1/2020 Z. z.

Zoznam použitých metód

- Ondrušek, D., Potočková, D., Hipš, J. 2007. *Výchova k tolerancii hrou*.
- Andrášiková, K. a kol. 2018. *Metodická príručka ku knihe: Romantické násilie*. Ed. Andrej Navojský. Ondrušek, D. a kol. 2015, 2019. *Hodnotové strety hrou*.
- Ondrušek, D. a kol. 2020. *Polarizácia na školách*. Metodická príručka pre učiteľov a vedenie základných s stredných škôl.

Zoznam organizácií

- **Mládež ulice** – program Exit – práca s mladými ľuďmi ohrozenými radikalizáciou a extrémizmom
- **Duke of Edinburg** – realizácia zážitkových aktivít pre deti a mladých ľudí
- **PDCS** – téma radikalizácie a extrémizmu
- **Nadácia Milana Šimečku** – všeobecné témy občianskej spoločnosti, demokracie, diskriminácie
- **Centrum komunitného organizovania** – všeobecné témy občianskej spoločnosti a demokracie

Použité zdroje

BJØRGO, Tore, 2011. *Dreams and disillusionment: engagement in and disengagement from militant extremist groups*. *Crime, Law and Social Change* [online]. 2011, roč. 55, č. 4, s. 277 – 285. ISSN 1573-0751. Dostupné na: doi:10.1007/s10611-011-9282-9.

DANICS, Š. 2003. *Extremismus*. Praha: Triton, 2003. 62 p. ISBN 80-7254-454-3.

DZIURZYŃSKI, Krzysztof, Ewa DUDA a FACULTY OF INTERNATIONAL AND POLITICAL STUDIES OF THE JAGIELLONIAN UNIVERSITY IN KRAKÓW, ed., 2019. *What is new in the field of education?* First Edition. Warsaw: Publishing House of the Maria Grzegorzewska University. ISBN 978-83-66010-31-4.

HEMMINGSSEN, ANN-SOPHIE, 2015. *Danish approach to radicalization*. *Google Search* [online] [cit. 4.6.2021]. Dostupné na:

https://www.google.com/search?q=Danish+approach+to+radicalization&rlz=1C1RFPM_skSK948SK948&oq=Danish+approach+to+radicalization+&aqs=chrome..69i57.9892j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8

JUSKO, Peter – PAPŠO, Peter 2019. *RADICALISATION AND VIOLENT EXTREMISM IN THE CONTEXT OF SOCIAL WORK AND WORK WITH YOUTH SIGMA-BARTOSZ* Title: *Radicalisation and violent extremism in the context of social work and work with youth*. ISBN 978-83-936947-8-5.

KULIFAJ, P. 2021. *Seminár Romantické násilie.17. 10. 2019*.

LORETTA E. LYNCH, KAROL V. MASON, RODRUGUEZ, NANCY, 2015. *Radicalization and Violent Extremism: Lessons Learned From Canada, the U.K. and the U.S.* – *Google Search* [online] [cit. 4.6.2021]. Dostupné na: https://www.google.com/search?q=Radicalization+and+Violent+Extremism%3A+Lessons+Learned+From+Canada%2C+the+U.K.+and+the+U.S.&rlz=1C1RFPM_skSK948SK948&oq=Radicalization+and+Violent+Extremi

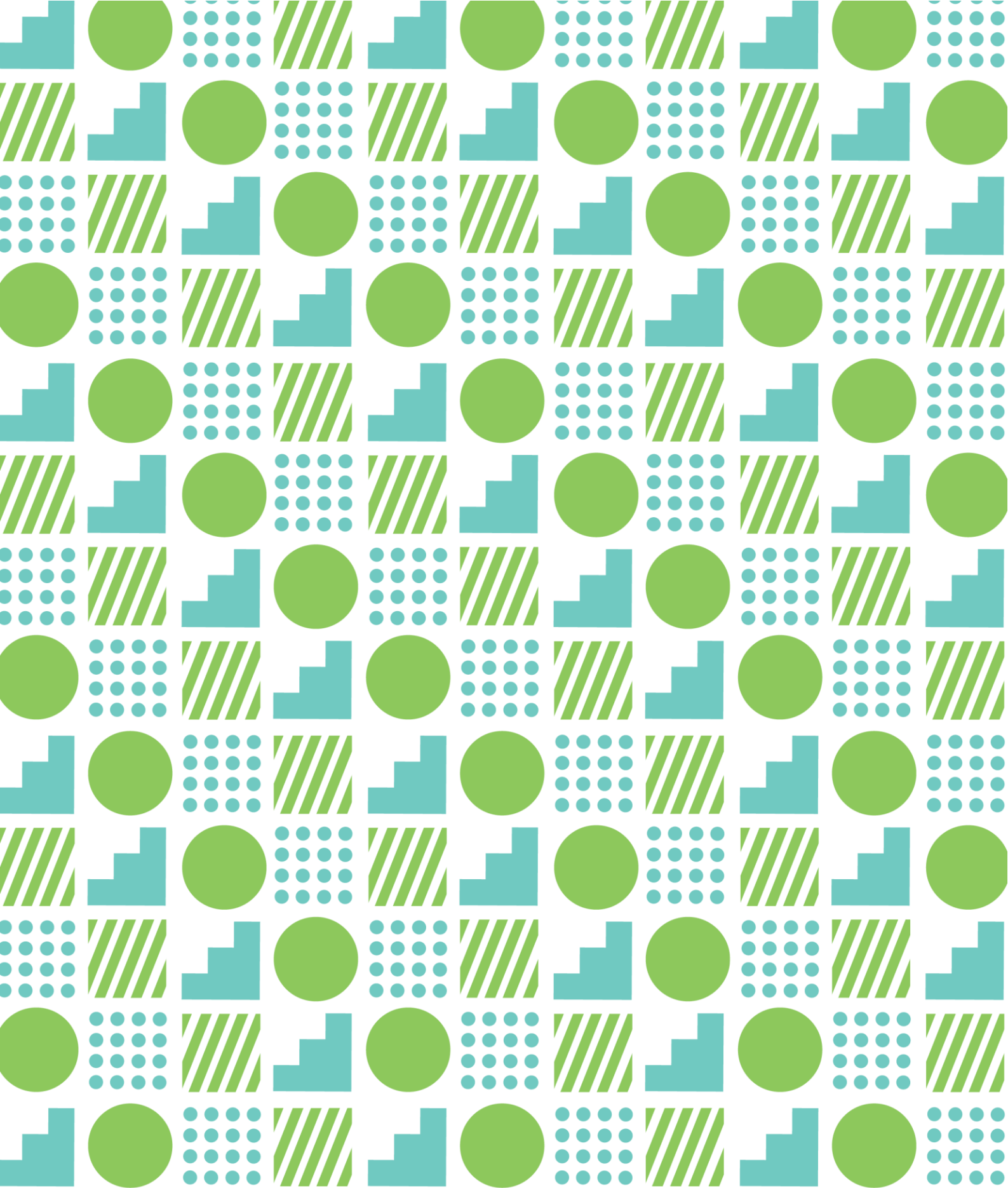

sm%3A+Lessons+Learned+From+Canada%2C+the+U.K.+and+the+U.S.&aqs=chrome..69i57.629j0j7&sourcei
d=chrome&ie=UTF-8

PILKINGTON, Hilary, 2017. 'EDL angels stand beside their men ... not behind them': the politics of gender and sexuality in an anti-Islam(ist) movement. *Gender and Education* [online]. 2017, roč. 29, č. 2, s. 238 – 257. ISSN 0954-0253, 1360-0516. Dostupné na: doi:10.1080/09540253.2016.1237622.

WEILNBÖCK, Edited Harald, Robert ÖRELL a RAN DERAD, no date. RAN Derad Declaration of Good Practice – Principles of Sustainable Interventions in Disengagement and Rehabilitation (Deradicalisation) from Involvement in Violent Extremism and Group Hatred. no date, s. 8.

VÝSKUMNÝ ÚSTAV
DETSKEJ PSYCHOLÓGIE
A PATOPSYCHOLÓGIE

ŠTANDARDY
NÁRODNÝ PROJEKT

Štandardizáciou systému poradenstva a prevencie
k inklúzii a úspešnosti na trhu práce